

Євтух В., Троцинський В., Попок А. Закордонне українство. – Київ : ВІК, 2005.

Забаревський М. В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. – Відень : 1925.

Кухта Б. З історії української політичної думки першої половини ХІХ ст. – Львів : 1999.

Лисяк – Рудницький І. В'ячеслав Липинський: державний діяч, історик і політичний мислитель // Лисяк–Рудницький І. Історичні есе. – т. 2. – Київ : 1994.

Лисяк-Рудницький І. Липинський В'ячеслав // Енциклопедія українознавства. – Т. 4. – Львів : 1994.

Приходько С. Теорія еліти у спадщині В.Липинського (історіософічний аспект) // Наукові записки ІНВіП НАНУ. – Вип. 2. – Київ : 1997.

Троцинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. В.Б. Євтух. – Київ : Інтел, 1994.

Serednicki A. Ukrainiec z wyboru // Z sasiedztwa polsko-ukraińskiego. – Warszawa : 2000.

L Cherniy, V. Chugaievskyy. Vyacheslav Lipinsky and his contribution to the forming of Ukrainian sociological thought.

The author discloses Vyacheslav Lipinsky's scientific views on the development of Ukraine as an independent state and describes his input to the Ukrainian political sociology.

Keywords: *Vyacheslav Lipinsky, elite, producers, intellectuals, national aristocracy, monarchy.*

УДК 37.013.42:81'246.2(71)(477)"19/20"

О. О. Ковальчук

**ДВОМОВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У КАНАДІ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЇ В
СУСПІЛЬСТВО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)**

У статті досліджено питання збереження національної мови, культури, етнічного походження українських іммігрантів у Канаді. Завдяки наполегливій і важкій праці перших українців та представників наступних поколінь стало можливим навчатися рідною мовою, вивчати історію України, прилучитися до української культури, що сприяло збереженню ідентичності українців у Канаді.

Ключові слова: *двомовна освіта, ідентичність, українці, дискримінація, шкільництво.*

Одне з найголовніших завдань, яке нагально постало перед українськими іммігрантами уже в перші роки перебування на канадській землі – дати своїм дітям освіту, намагання за будь-яку ціну позбавити їх поневірян і зневаги, яких самі зазнали, щоб згодом вони могли стати рівноправними громадянами країни поселення. Навчання в школах мало бути двомовним. У цьому випадку двомовність була тим містком, який міг би вивести дітей іммігрантів до суспільства країни поселення. Свідомі цієї обставини, переселенці великого значення надавали і збереженню рідної мови.

Розбудові двомовних шкіл сприяло прийняття в провінції Манітоба шкільного закону 1897 р., в якому, зокрема, йшлося про те, що коли в якій-небудь школі є бодай десять учнів, які розмовляють іншою мовою і вона для них є рідною, то для них цією мовою і повинно проводитись навчання. Прийняття даного закону засвідчувало усвідомлення офіційними колами необхідності надання новоприбулим певних можливостей для адаптації через збереження рідної мови в інонаціональному середовищі. Декрет Північно-Західних Територій 1901 р. (1903 р. постали провінції Саскачеван і Альберта) дозволяв навчання учнів даного регіону після занять у державних школах національною мовою. Офіційна влада попри це чинила перешкоди виконанню своїх же законів.

Іммігранти з України намагалися у кожному своєму етнічному анклавові відкрити школу, де б їхні діти мали змогу навчатися рідною мовою, вивчати історію України, прилучитися до української культури. Найстаріші шкільні осередки «Косів», «Теребовля» (1898 р.), «Галичина» (1899 р.). Станом на 1904 р. у провінціях Манітоба, Саскачеван і Альберта діяли 40 українсько-англійських шкіл. 1915/1916 р. р. лише у провінції Альберта нараховувалось близько 130 шкіл, у яких діти навчались англійською й українською мовами; у Саскачевані – понад 200, Манітобі – 120. Правда не всі працювали, та лише за однієї причини – не було двомовних вчителів. У Манітобі українська мова була викладовою, в Альберті та Саскачевані навчання української мови відбувалося кожного дня від 15-ї до 16-ї години [Тесля, 1968, с. 40; Марунчак, 1991, Т.І, с. 129-130; Кравчук, с. 135-136].

Перша українська щоденна школа була відкрита 1905 р. поблизу Мондери, в якій навчалось майже 60 діточок. Розміщувалась вона в невеликій церкві. 1914 р. була збудована школа. Заняття проводили сестри-служниці, які прибули з Галичини і мали відповідну освіту.

У січні 1905 р. при парафії св. Миколая у Вінніпезі почала працювати перша вечірня «Рідна школа». Навчання відбувалося тричі на тиждень від 17 до 19 години. У перший же рік записалось 50 осіб. У серпні 1905 р. вечірня школа була реорганізована у першу цілоденну українську школу з повною програмою навчання державної. Крім обов'язкових дисциплін викладались українська мова (8–10 годин на тиждень), історія (3 години), релігія (4 години), мистецтво (різьба, вишиванка, писанкарство) – 2–3 години). Навчання проводилось українською і англійською мовами. Діти охоче відвідували навчання, брали участь у художніх гуртках, готували концерти, вистави. Наступного, 1906 р., охочих навчатись збільшилось до 160 осіб і з кожним наступним роком їх кількість зростала. Приміщення було дуже мале та й умови надзвичайно погані. Навчання проводилось у підвалі церкви. 1911 р. було збудоване сучасне приміщення школи вартістю 25 тис. дол. Це був невеликий цегляний двоповерховий будинок: 5 великих класів, просторе приміщення для різних заходів, каплиця, кімната для викладачів, їдальня, кухня, пральня, спальня. За перші десять років діяльності школи св. Миколая в ній пройшло навчання понад 400 учнів. Як писала 1936 р. у своїх спогадах сестра Атаназія, яка працювала у цій школі, такий стан є і нині. І навчаються учні до 10 класу. Усі викладачі – кваліфіковані. Предмети викладаються ті ж самі, що і в публічних школах. Діти щороку складають державні іспити. «А департамент освіти постійно присилає до школи інспектора, лише не дає грошової допомоги».

1906 р. у Вегревилі заходами церкви постали денна й вечірня школи. Пізніше були реорганізовані на школу й бурсу, які працювали протягом 30 років. За цей час пресвітеріани на їх підтримку виділили близько 150 тисяч доларів. Подібні школи були відкриті в Торонто, Едмонтоні, Йорктоні та багатьох інших місцевостях, де компактно проживали вихідці з України [Школа..., 1949, с. 532-538; Марунчак, 1991, Т.І, с. 156-158; Марунчак, 1964, с. 42-43; Боровик, 1991, с. 66; Руснак, 2000, с. 110-111; Марунчак, 1964, с. 42-43].

У багатьох звітах шкільні інспектори неукраїнського походження позитивно оцінювали здібності українських школярів. Вони «надзвичайно слухняні, інтелігентні, перевищують інших дітей працездатністю, відповідями, виявляють гін до вищої освіти. Радо ходять до школи». Їхні батьки «надзвичайно завзяті», коли йдеться про краще влаштування шкіл, забезпечення підручниками, купують дорогі мапи тоді, коли можна обійтися

звичайними. Поодинокі округи змагаються між собою за краще обладнання шкіл.

Необхідною умовою у розбудові шкільництва була підготовка двомовних вчителів. Це – одна з найбільш пекучих проблем українських переселенців першої хвилі. Станом на 1900 р. з України до Канади приїхало лише чотири вчителі, з яких за фахом працювали три. Місцеві ж фахівці не дуже поспішали працювати в українських колоніях, оскільки школи в них знаходились далеко від міст, до яких були прокладені погані дороги, або й зовсім не було, мали далеко не найкращі умови життя та і платня була не дуже висока. Ось лише одне тому підтвердження. У 1904 р. через відсутність вчителів понад сто шкільних будинків були закриті. Кількість українських дітей, які не мали можливості навчатися досягла чотирьох тисяч і з кожним роком їх кількість зростала з прибуттям нових іммігрантів [Тесля, 1968, с. 40].

У зв'язку з нагальною потребою вчителів 16 лютого 1905 р. у Вінніпезі (від 1907 р. – у Брендоні і діяла до 1916 р.) була відкрита спеціальна школа, офіційна назва якої була «Ruthenian Training School» (українці її називали українським учительським семінаром. – Авт.), для підготовки двомовних вчителів. Саме вона дала «перші кадри учительської інтелігенції в Канаді». Загалом у школі пройшло навчання близько двохсот осіб. Викладали англійську мову, історію Канади, математику, літературу, географію, ботаніку, природознавство, мистецтво, музику, українську мову й літературу. Учителем початкових класів був англієць, українську мову і літературу вели українські вчителі, які утримувались урядом провінції. Дисципліни викладались англійською і українською мовами. Головними завданнями даного освітнього закладу було надання майбутнім вчителям початкових класів глибоких знань англійської мови та методики навчання у двомовній школі; забезпечення знаннями з предметів, а так як вони викладали усі предмети в одному класі, то навчальні програми для них характеризувались більше широтою інформації, ніж їх глибиною. Навчання щоденно тривало по 6,5 годин і 3 години відводилось на самостійну роботу, в суботу – 3 години. Проходили практику. Після закінчення навчання студенти складали іспити й отримували дипломи. Фінансові витрати на утримання «Ruthenian Training School» частково взяв на себе федеральний уряд Манітоби. Лише 1905 р. було виділено 7744 долари. По закінченню навчання випускники мали повернути уряду частину затраченої на їх

навчання коштів у розмірі 600 доларів. Помешкання, харчування і навчання коштувало студентів 25 доларів щомісячно [Школа..., 1949, с. 88-91; Марунчак, 1991, Т.І, с. 134-139; Білаш, 1984, с. 44, 45, 48; Руснак, 2000, с. 87-90].

У 1905 р. в одному з коледжів Манітоби були відкриті курси для підготовки двомовних англійсько-українських вчителів, які вів професор Михайло Щербінін. Фінансувала їх церква. 1912 р. у Вегревилі почав працювати семінар для підготовки двомовних вчителів, а також студентів, які б мали змогу продовжити навчання. У перший же рік було прийнято 40 осіб, для найбільш здібних були призначені стипендії. За час існування курсів було підготовлено 120 учителів. Згодом була розширена система підготовки двомовних вчителів. Діяли учительські семінари в Ріджайні, Калгарі, Кемрозі, Едмонтоні. Остання була включена до складу Альбертського університету. Перші українські вчителі «були одночасно співаками просвітянсько-культурної праці серед піонерської гуцці. Що більше, вони стали також резервуаром першої української інтелігенції в Канаді». Звідси вийшли перші адвокати, лікарі, агрономи тощо. Важливим було те, що ця нова верства українців йшла в народ з місійними почуттями праці для спільноти, і не тільки по своїх професіях.

Відкриття подібних навчальних закладів принесло користь як для української громади, так і Канади. Вони «полегшили навчання чужомовної дітвори урядової мови. Вони дали спромогу і самим учителям кинутись до вищих студій та здобути для себе вищі фахові становища, якими змогли підняти вище інтелектуальний рівень серед народу, з якого вони вийшли, та стати до помочі й канадській державі у її практичній розбудові та колонізації чужомовними поселенцями, яких найбільше утруднювало незнання мови» [Хомчук, 1973, с. 51-52, 60-61; Прокоп, 1987, с. 421-422, 430; Школа..., 1949, с. 90].

Ще одна з пекучих проблем, яка стояла перед українською громадою – відсутність підручників. Вчителі використовували ті, які були їм до вподоби. Діти вчилися по тим, які тільки могли дістати, або й в залежності від того, до якої політичної партії належали їх батьки. Були привезені ще й з «старого краю». Не було жодного зібрання вчителів, на якому б не ставилось питання про необхідність підготовки єдиного підручника. 1913 р. заходами уряду Манітоби була видана перша «Русько-англійська читанка». Через два роки Петро Зварич своїм коштом у Вінніпезі видав «Помічник для молодих

школярів для ужитку в початковій шкільній науці в Альберті і Саскачевані». Це був переклад з англійської мови. І в наступні десятиліття питання підготовки вчителів, підручників для українських шкіл не було знято з порядку денного. Нестача українських вчителів незабаром була б розв'язана, якби 1913 р. «не повіяло морозяним вітром, що зів'ялив райдужні надії українських піонерів». З часом виявилось, що у шкільного закону 1897 р., за яким дозволялося відкривати двомовні школи було багато противників. Починаючи ще з 1911 р. останні розпочали кампанію за припинення його дії. Особливою агресивністю у цій кампанії відзначився часопис «The Free Press». Лише в 1915 р. на його сторінках було надруковано понад 60 статей, спрямованих проти двомовних шкіл. Ось лише заголовки деяких: «Двомовність – несправедливість для дітей», «Двомовність – непотрібна», «Двомовність – знаряддя для реакціонерів» тощо. У них – відчутне прагнення до якнайшвидшого асимілювання вихідців з інших країн через одномовне (читай англomовне – Авт.) навчання.

Прихильники асиміляції в існуванні двомовних шкіл вбачали загрозу своїй політиці. Один з шкільних інспекторів у своєму звіті за 1922 р. писав: «Де поселився емігрант в англomовному селищі, процес виховання і, таким чином, асиміляції та канадійщення був завжди дуже швидким. Де ж цим новоприбулим дозволено поселитись суцільними смугами, поступ був повільний. Вони чіплялись за свої старі традиції і за свою мову. Все ж таки й там є успіх... процес асиміляції та канадійщення є безпосередньо пропорційний до успішності школи... Школа є відповідальною агенцією». Завдання українського учителя в політиці асиміляції висловив Джессі Деверел: «Український учитель як посередник культурної асиміляції». Саме так він назвав свою дисертацію, яку захистив 1941 р. в Торонтському університеті.

Особливо жорстоку дискримінацію переживали українці в Канаді під час Першої світової війни. Канадська преса звинувачувала українців у пропаганді своєї мови, культури, ідеалів, звичаїв, якими вони жили у «старому краї». Українців критикували не тільки за двомовні школи, але й за те, що вони вже опинилися в управах багатьох шкільних округ і «диктують напрям у багатьох муніципалах», «вдерлися до сейму в Манітобі» і «стукають у двері сеймів інших провінцій». Навіть у розпалі кампанії проти двомовного навчання, яке інколи набувало досить агресивного характеру, були особи, які не боялися відстоювати право двомовного навчання в

державних школах, а також ставити питання про необхідність викладання українознавства в університетах. Ще в липні 1914 р. шкільний учитель В.Михайчук у статті, яка була надрукована у вінніпезькому «Українському голосі», писав про необхідність включити українську мову як предмет навчання паралельно з німецькою та іншими в університеті Манітоби. В одній з прийнятих резолюцій студентського з'їзду 1916 р. у Саскатуні, на який прибуло близько 500 осіб з Манітоби, Саскачевану й Альберти, йшла мова про необхідність домагатись відкриття кафедри української мови, історії та літератури при Саскачеванському університеті і щоб уряд вплинув на негативне ставлення до українців та їхніх культурних намагань від деяких місцевих, вороже налаштованих часописів і груп. 7 січня 1916 р. Прем'єр-міністр Манітоби прийняв делегацію від української громади, щоб обговорити питання двомовності шкіл. Більше того, відстоюючи право вивчати українську мову, літературу, історію в школах, делегація висунула вимогу перед урядом провінції заснувати кафедру української мови і літератури в Манітобському університеті. На той час такі плани здавались нездійсненними.

1916 р. був прийнятий закон, згідно якого двомовні школи Манітоби були ліквідовані. Незабаром подібні рішення були прийняті і в провінціях Альберта й Саскачеван. Була заборонена преса українською мовою, вистави, заборонялось говорити національною мовою на зібраннях. Часописи українців, що видавались національною мовою, усі матеріали повинні були друкувати двома мовами: українською й англійською. Лише оголошення дозволялось давати без перекладу. У Вінніпезі, приміром, 1918 р. два дні тривали погроми. Громили українські культурно-освітні установи. Вибивали вікна в українських товариствах, розкидали по вулицях українські книжки, ламали музичні інструменти. Власті зовсім не втручались у цю справу, злочинці залишилися непокараними. Канадська преса усі ці події замовчувала. За твердженням однієї з газет, «добрі канадці мають цілковито відректись від мови, культури і традицій свого народу». Українці, як і представники інших національних меншин, постійно стикалися з існуючою в суспільстві дискримінацією, зокрема при наймі на роботу. Вони повинні були змінювати свої прізвища чи «канадізувати» свої. Дмитро Прокоп – один із провідних діячів української імміграції, дослідник її історії писав, що в цей час українці в Канаді переживали шалену дискримінацію. Англійська преса звинувачувала українців в тому, що вони хочуть пропагувати в Канаді

свою мову, звичаї та ідеали, якими вони жили в старому краї, а вчителів намагались звільнити [Кравчук, 1963, с. 137-139; Прокоп, 1983, с. 46-48; Боровик, 1991, с. 97; Марунчак, 1991, Т.І, с. 161; Євтух, 1993, с. 47; Саварин, 2000, с. 407]. Так, «Український голос» 31 січня 1917 р. опублікував статтю «Шкільний інспектор і справа української мови», де йшла мова про візит шкільного інспектора до школи ім. Шевченка у м. Вайт провінції Манітоба. Ввійшовши до класу він застав учителя, який розмовляв з дітьми українською мовою після закінчення навчання. Це інспектора так обурило, що він посипав «сильними» аргументами проти вчителя, закінчивши свій виступ тим, що «не то що вчити, але навіть і говорити українською мовою не можна». Інспектор грозив, що якщо вчитель далі посміє вчити або говорити до дітей українською мовою, то школа не дістане гранту, а учителя він може дискваліфікувати. Подібних прикладів багато.

Після прийняття резолюції про заборону двомовної системи навчання були закриті усі двомовні школи і учительські курси. Ліквідацію двомовного шкільництва в Канаді етнічні групи, в тому числі й українці, сприйняла з боєм та демонстраціями протесту. Відбувалися численні віча, наради, дискусії, на яких засуджувалась політика уряду. Цей акт вважався грубим насильством над культурними потребами національних менших Канади. Заборону двомовного викладання відомий український вчений, мовознавець, який багато зробив для розвитку українства в Канаді Ярослав Рудницький охарактеризував як «лінгвіцидний акт». Проте мовна політика Манітобського уряду (як і Альбертського і Саскачеванського. – Авт.) з кінця ХІХ й початку ХХІ ст. «виправдалися вповні. Двомовні школи зразково виконали своє завдання. На заході Канади виховувався тип нового «двомовного й двокультурного» канадця, що був органічно зв'язаний зі своєю рідною (традиційною) культурою та одночасно був добрим канадським громадянином» [Рудницький, 1975, с. 277].

Проблема двомовної освіти гостро стояла перед українськими іммігрантами. Це розуміли і батьки, про це постійно писала українська преса, наголошували і українські провідники. Це одне з небагатьох питань, яке об'єднувало людей різних політичних й релігійних поглядів. Наведемо лише кілька прикладів, взятих з публікацій одного з найстаріших українських часописів у Канаді «Український голос», який видається і нині. 23 липня 1924 р. в редакційній статті під промовистою назвою: «В школі – наше майбутнє» з жалем констатувалось, що питання освіти залишається ще

не належному рівні розуміння загалу, що забагато уваги звертає на фізичні досягнення, а замало на розумові. «Коли українці в Канаді чимось досі в добрий спосіб відзначилися, то тільки фізичною силою і витривалістю. Ми гарно корчували дерева, гарно справлялися при будові залізних доріг, гарно копали канали, але ж ту саму роботу не менш гарно можуть робити – німі бездушні машини... Нам потрібно доводити свою вартість ще й під оглядом сили свого ума. А це найкраще можуть доказати наші діти, якщо будуть навчатися в школі. Брак шкільної освіти – оце є найбільша перепона в житті Канади...». У статті В.Овсянека «Боротьба з темнотою» (28 серпня 1929 р.) зазначалось, що «коли ми хочемо, щоб наші мрії сповнилися, і спричинились до будування цієї великої країни, то в першій мірі мусимо звернути свою увагу на шкільництво і виховання. Треба побороти темноту, витворити новий тип канадського українця з новими бажаними прикметами, і тоді ми не пропадемо тут, а історія запише нас як людей, які багато спричинилися до збудування цієї великої та багатой канадської держави». І.Горчинський стверджує, що навчання української мови в Канаді, одне з найважливіших завдань. Справа «Рідної школи» є найважливішою нашою українською справою в теперішній час. Коли ми її не доглянемо в час – а це таки тепер – то всі наші дотеперішні змагання, всі наші зусилля, вся наша праця за минулих 30 літ може зійти на нінащо. Бо ж діти, це завтрашні громадяни... Треба «бити в дзвін тривоги» все і всюди. Наша преса, наша церква, наші інститути, наші організації... мусять взятися до діла...».

Після прийняття закону 1916 р. про ліквідацію двомовного навчання єдиним шляхом у збереженні національної мови було створення приватних двомовних шкіл, перші з яких були організовані ще до 1916 р. і кількість яких, попри численні труднощі, постійно зростала. Все частіше лунали думки про необхідність приміщень, де б діти й молодь «могли б зосередитися на гідне й достойне виховання в українському дусі та свідомості». При цьому надії покладали на бурси чи інститути на зразок тих, які вже існували на західноукраїнських землях. Ці установи могли б не лише забезпечувати учнів і студентів приміщенням і харчуванням, що особливо важливо було для тих, хто мешкав поза містом, а таких була більшість, а також мали б бути виховними інституціями. «Потреба була в опіці та прищепленні знань про нашу культуру, історію, звичаї та традиції». Найбільшу участь у їх створенні і діяльності приймали молоді, енергійні,

освічені особи, які прибули до Канади на початку ХХ ст. [Самоїл, с. 160-161].

11 серпня 1986 р. «Український голос» у редакційній статті «70-ліття Інституту ім. Петра Могили» так писав про мотиви створення українських освітніх установ того часу. «У новій країні, по короткім часі виявилась потреба горнутися в гуртки для заспокоювання духовних потреб, для взаємного порозуміння в різних справах і тоді виринуло питання: «А що буде з нашими дітьми, як нас не стане? Не сміємо допустити до того, щоб наші надбаня забулися, щоб наша релігія була заступлена чужою нам вірою. Життєва течія перла безупинно вперед і викликала потребу культурних установ, культурного осередку, звідки розходилося би світло свідомості і знання по всіх закутках Канади, де тільки жили українці. Занепад на релігійному полі, чужинецькі зазіхання на душі наших дітей мусили довести до рішучого кроку для рятування наших надбань».

1915 р. у Вінніпезі було вирішено відкрити українську бурсу. Та в результаті протиріч між її організаторами (одні сповідували ідею загальнонаціонального характеру, інші – католицької), стався розкол. У результаті були створені дві: ім. Адама Коца і Андрея Шептицького.

Бурса ім. Адама Коцка мала загальнонаціональний характер. Її завданням було «дбати про національне, а не релігійне виховання». Як наголошував Орест Жеребко, «в бурсі нікого не силуємо бути греко-католиком або православним – хоча ці обидві релігії уважаємо за національні... На першій місці кладемо українство, а релігійне виховання на другому. Бо ми всі українці, всі члени одного народу, а не всі члени греко-католицької або православної церкви...». У серпні 1915 р. бурса ім. А.Коцка отримала чартер, у вересні відбулося відкриття. Діяла всього два роки. У ній пройшло навчання 38 учнів.

Католицька бурса ім. митрополита Андрея Шептицького відкрила свої двері 1915 р. У перший же рік було прийнято 60 студентів, для навчання яких при фінансовій підтримці церкви був куплений будинок. Крім занять у коледжах чи університеті, в бурсі вивчали українську мову, літературу, історію, релігію. Щомісячна плата становила 20 дол. Діяли також гуртки: студентський, драматичний, хоровий та інші; видавали українською мовою часопис. 1925 р. через малу кількість студентів бурса була закрита [Школа..., 1949, с. 592-596; Войценко, Т.1 с. 117–118, 121, 122, 133–134, 153, 184; Т.3., с. 54; Марунчак, 1991, Т.І, с. 167; Прокоп, 1983, с. 97-100].

1917 р. в Едмонтоні зусиллями католиків постав Інститут ім. Тараса Шевченка, який працював 5 років.

Матеріальний стан української громади на початок ХХ ст. був надзвичайно поганим. На превеликий жаль протистояння через релігійні та політичні погляди тільки ускладнювало роботу у сфері освіти, як і у будь-якій іншій. Адже тільки спільними зусиллями можна було досягти успіхів. Розуміючи це, вчителі в 1917 р., коли було засновано Організацію українських вчителів в Альберті, в одній із своїх резолюцій наголошували на тому, щоб «не робити різниці між дітьми греко-католиків і православних та щоб вони мали однакові права, бо лише в цей спосіб виховується в молодому поколінні єдність і зникне той роздор, який є між українцями обох віросповідань». «Довгі роки проводиться в Канаді сильна боротьба між двома напрямками: католицьким і народним. Результат тої боротьби вийшов на користь народного напрямку», зазначав «Український голос» 1925 р. Інститут П.Могили є найсильнішою нашою народною інституцією і тепер переповнений студентами. Інститут Грушевського також заповнений. Ці установи, створені на початку ХХ ст., працюють і нині, в ХХІ ст.

1916 р. у Саскатуні відкрила свої двері для перших слухачів бурса ім. Петра Могили, від 1917 р. – інститут, який мав свою філію в Канорі. 1918 р. ця установа мала у своїй власності три будинки для студентів. Протягом двох десятиліть передове українське студентство гуртувалося головно в Інституті ім. Петра Могили. Юліан Стечишин, який десять років очолював цю громадську освітню установу, зазначав про його важливу роль, який є найбільшою народною святинєю в Канаді, бо збудований для всього українського народу, збудований народом, утримується народом, а не якоюсь сектою, належить українському народу і виховує дітей всіх українських родин незалежно від релігійних чи партійних переконань.

Головні завдання інституту були незмінними: давати студентам національне виховання, знання рідної мови і культури. *«Щоби бути гарним канадським громадянином, бажано не забувати власне походження і національного характеру»* (виділено в оригіналі. – Авт.). У перший же рік бурса прийняла 35 українців. Три навчались в університеті, 10 – у коледжі, 22 – у школах. 23 особи – греко-католики, 6 – протестанти, 4 – православні, 2 – римо-католики. У другий рік діяльності інституту кількість вихованців зросла до 70 осіб. Завдяки енергійній праці провідників та дружній моральній і матеріальній підтримці населення, інститут розвинувся в

найбільшу народну інституцію на американському континенті, писав у його 10-ліття «Тризуб» – український часопис, який видавався у Парижі. За 70 років діяльності в цій освітній установі навчалось українознавчим предметам (а пізніше передавали ті свої знання іншим своїм вихованцям) понад 1500 учителів та громадських працівників; набули знання суспільно-громадської праці понад 1200 підприємців, близько 100 муніципальних секретарів, понад 70 депутатів, 60 адвокатів, 50 лікарів, 40 священиків, багато шкільних інспекторів, суддів, провінційних міністрів та 2 сенатори. Крім того, Інститут ім. Петра Могили спричинився до заснування інших подібних інституцій – Інституту ім. М.Грушевського (нині св. Івана) в Едмонтоні, колегії св. Андрея у Вінніпезі [Тризуб..., 1926; Ювілейна..., 1945; Войценко, Т.1, с. 255; Т.2, с. 203; Т.6, с. 317; 70-ліття..., 1986; Руснак, 2000, с. 122–125; Інститут ім. Петра...].

Інститут ім. Михайла Грушевського в Едмонтоні, який був заснований 1918 р. (від 1949 р. Інститут св. Івана і діє нині) – ще одна визначна українська освітня установа в Канаді. Головні його завдання: поширення шкільної та вищої освіти серед української молоді в провінції Альберта; розбудження національної свідомості серед своїх вихованців, а також української молоді провінції; жертвовності; поширення серед неукраїнського громадянства відомостей про Україну й українців, її історії, літератури, що було надзвичайно важливу на початку ХХ ст. Адже про українців у Канаді дуже мало знали, а якщо і були відомості, то як правило негативні. Семен Микитюк – один з тих, хто стояв у джерел заснування інституту і його перший секретар, при відкритті, зокрема, сказав: «Ми мусимо бути незалежні від всяких сект і партій для добра нашого народу. Тому ми всіма силами стараємося усунути всякі кордони між нашим народом, злучитися в одно і спільно тримати кращого життя». Заступником першого настоятеля був Михайло Лучкович, який 1926 р. перший серед українців був обраний депутатом до федерального парламенту Канади.

За перші 25 років діяльності Інституту св. Івана в його стінах пройшло навчання 718 українців і українок. Переважна більшість активно діяла на громадській ниві. 1958 р. відбулося відкриття нового будинку вартістю 250 тис. дол. Він був розрахований на 80 слухачів: просторі класи, бібліотека, зал, їдальня, кухня, капличка. Одночасно інститут проводить вечірні курси українознавства. З кожним роком серед його вихованців усе більше українців народжених у Канаді, які не володіють мовою своїх батьків, дідів.

Усе частіше можна зустріти студентів неукраїнського походження. Кількість слухачів була різною, хоча в цілому, на жаль, постійно зменшується. Стан роботи не завжди був на належному рівні. З кінця ХХ ст. відбувається і обмін студентами між Канадою і Україною» [Ювілейна..., 1943; Прокоп, 1987, с.140, 329; Самоїл, с.160-168; Войценко, Т.6, с. 269, 346; Інститут св. Івана...].

1935 р. у Саскатуні розпочала свою діяльність ще одна освітня установа як на ниві виховання української католицької молоді, так і розвитку та збереження української культури – Інститут ім. митрополита А.Шептицького. Три основні завдання, що стояли перед її вихованцями: католицька релігія, українська культура, канадська державність. Виховувались у ній хлопці-католики. 1937 р. було придбано будинок у центрі міста, де і проходило навчання до 1953 р. Українські юнаки безкоштовно могли закінчити курс українознавства. Додатково мали нагоду слухати лекції співу, музики, гри на інструментах, викладали і курс українських танців. Особлива увага приділялась навчанню релігії, адже це була католицька установа. Студенти були забезпечені харчуванням, приміщенням, могли займатися спортом. Невдовзі придбане приміщення не могло вмістити усіх бажаючих. 1953 р. силами і коштами, головним чином української громади, церкви, студенти й викладачі перейшли у новий будинок [Попіль, с. 191-198].

Як бачимо, створювались навчальні заклади і релігійного характеру. Одночасно з релігійним напрямком обов'язково ставилось завдання збереження національної мови, культури, історії. Потреба в Богословській школі гостро відчувалась вже з перших днів існування новоорганізованої Української греко-православної церкви в Канаді. «Ця потреба впливала з ідеології цієї Церкви, як Церкви *національно-української*» (виділено в оригіналі. – Авт). З цією метою спочатку було відкрито пастирські курси в Саскатуні і Ріджайні, згодом 1932 р. у найбільш населеному українцями місті Вінніпег організовано Духовний семінар, який проіснував до 1944 р. За цей час було підготовлено одинадцять православних священників.

1943 р. була схвалена ідея створити колегію св. Андрея, а 1946 р. уже розпочалася навчання у власній будівлі. Діють кілька курсів, головний – теологія (навчання триває чотири роки). З 1964 р. його нова простора будівля знаходиться на території Манітобського університету. 1962 р. отримав статус асоційованого, 1981 р. – афілійованого коледжу Манітобського

університету. Це мало «історичне значення не тільки для самої колегії, але й для всіх канадських українців православного віросповідання, які повністю включилися в життя Канади, але які при цьому бажають зберегти й плекати Віру своїх предків» [Школа..., 1949, с. 586-588; 25-літній ювілей..., 1971; Боровик, 1991, с. 246-247; Фігус-Ралько, 2001, с. 69-72; Колегія...; Ukrainian...].

1933 р. в Торонто була заснована «Рідна школа» та курси українознавства при філії Українського національного об'єднання (УНО) Торонто-Захід, які працюють і сьогодні. Протягом 1933–1939 рр. навчання було безплатним, від 1939 р. батьки почали платити по 50 центів за дитину на місяць, від 1941 р. – один долар. Після Другої світової війни кількість учнів зменшилась. Та завдяки самовідданій праці ентузіастів, серед яких було багато представників післявоєнної імміграції, незабаром «Рідна школа» перетворилася у справжній осередок українства. У 1962 р. у школі вже навчалось 165 дітей, було 11 класів, працювало 5 вчителів, діяв струнний оркестр, хор, танцювальний гурток. 1975 р. навчалось 320 учнів в 11 класах. У цій школі працюють вчителі від найстарших з європейською освітою до різних областей України включно до наймолодших, деякі раніше вже тут навчались, а тепер працюють. Є вчителі, які водночас викладають і у державній школі. Випускники «Рідної школи» УНО сьогодні займають високі посади у канадському суспільстві, а знання української мови відкрило для них ширші перспективи і можливості. Щороку в червні відбувається свято, «одвічно шкільне родинне торжество, позначене особливою любов'ю до вчителя і учня, до школи, яка щосуботи дарувала найцінніше – знання мови і літератури, географії й історії, культури та традицій рідного українського народу», писав 30 червня 2011 р. часопис «Новий шлях» [Боднарчук, 1979, с. 104-106; Гринда, 2003; Левицька, 2011].

Українські освітні установи як то «рідні школи», курси українознавства, бурси, інститути, колегії тощо різняться як за кількістю учнів і вчителів, так і за якістю викладацького персоналу. Одні – невеликі і існують недовго, інші – працюють десятки років. Вони, за твердження дослідника історії української імміграції в Канаді Михайла Марунчака, значно посилили національний дух українців. Загострили почуття відповідальності членів української спільноти за виховання дітей, підсилювали у батьків думку й амбіції, щоб їхні діти змагались до висот своєї освіти та позбавляли їх комплексу меншовартості, який присвоювали їм до певної міри, внаслідок

тих чи інших шовіністичних атак зовнішнього оточення. В економічному відношенні національні освітні установи допомогли незаможним, але здібним українцям, отримати освіту. Вони були доброю запорукою й у суспільно-громадському аспекті. Вчили своїх вихованців бути членами канадської спільноти, брати активну участь у громадському житті та нести відповідальність за їх хід і розвиток. З них вийшли сотні активних українців-канадців, які зайняли високі посади у «новій» країні. Завдяки цим інституціям маємо багато інтелігенції, що стали кваліфікованими працівниками у різних ділянках канадського життя [Марунчак, 1991, Т.І, с.170]. А ось як оцінюють сьогодні вихованці національних освітніх закладів. За їх твердженням, саме вони допомогли їм «збагнути багатство української культури, ознайомити із цілями української спільноти в Канаді, ввести в організоване життя нашої спільноти та підготувати нас на корисних громадян-українців, свідомих своїх завдань».

На жаль, не має точний даних, скільки ж освітніх установ працювало в Канаді, а ті, що є у наявності – різняться. Майже в усіх місцях компактного поселення українців діяли товариства, організації різного політичного й релігійного забарвлення. Як правило, мали свою бібліотеку, школу, класи, курси українознавства, аматорські гуртки художньої самодіяльності, спортивні та ін. Наголошуємо, що кожна, попри національні і політичні переконання, ставила за мету серед своїх членів та прихильників підтримувати та розвивати національні, культурні цінності, серед яких рідна мова була основним елементом. У Вінніпезі, наприклад, на початок 1930-х рр. працювали 10 «рідних шкіл», у яких навчалось близько 700 дітей. Вони існували при Українському народному Домі, читальні «Просвіти», Інституті ім. Шевченка, товаристві «Кобзар», при церквах. Тільки при Товаристві український робітничо-фермерський дім станом на 1937 р., яке нараховувало 4415 членів у 160 відділах по всій країні, діяли 52 українські дитячі школи, у яких навчалось близько 2000 учнів, 120 бібліотек. На 1936 р. у Канаді просвітних організацій під різними назвами, в першу чергу це товариства «Просвіта», «Рідна школа», «Народний дім» «Робітничий дім» близько 230. На цей час лише в провінціях Альберта, Манітоба, Саскачеван здобули кваліфікацію вчителя 830 українців, але працювали за фахом не більше 300 осіб. На 1941 р. в Канаді дипломи вчителя отримали 1313 українців (не враховуючи викладачів і професорів вищих шкіл). Та брак українських

вчителів пекуче відчувався і в цей час, хоча і в значно меншій мері ніж у попередні десятиліття.

1913 р. Орест Жеребко перший з українців на канадській землі отримав університетський диплом. Він закінчив Манітобський університет у Вінніпезі. Через десять років Марія Дима – перша з жінок той же університет. У 1923 р. лише в Альберті, Манітобі і Саскачевані університети закінчили 25 українців, а в 1934/35 навчальному році в університетах цих провінцій навчалось 198 українців. Навіть у багатодітних родинах батьки намагались дати усім дітям освіти. Приміром один із синів родини Огризлів, яка приїхала до Канади у 1897 р., мав шістьох дітей і усі вони отримали університетську освіту. Про родину Косташів в Альберті Едмонтонський часопис 7 травня 1936 р. помістив статтю під назвою «Альбертська родина встановила рекорд з шести університетських дипломів». І це не поодинокі приклади [Перші..., с. 57-63; Прокоп, 1983, с. 102; Стеткевич, 1936, с. 334-342; Марунчак, 1991, Т.2, с. 99–100; Кравчук, 1958, с. 271; Кравчук, 1989; Макар, 2003, с. 36].

Це сухі і короткі підрахунки. Та вони свідчать про титанічну, повсякденну працю українських іммігрантів та уже народжених у Канаді. Федір Гаврилюк – український вчитель, який присвятив навчанню діточок 57 років свого життя, перший шкільний інспектор українського походження в Канаді – писав, що масовий рух до освіти і загальне зацікавлення у справах шкільництва від самих початків нашої імміграції був інколи незрозумілим для деяких канадців. Коли в їх очах загальна несвідомість нашої першої імміграції давала вигляд застрашуючої проблеми для демократичної держави, то протягом перших двадцяти років наша самодіяльність, агресивність й амбіція на полі шкільництва давали вигляд противної «небезпеки» з їм незрозумілими або підозрілими цілями. Тільки треба було Другої світової війни, щоб українці переконали своїх співгромадян, що вони лояльні своїй вибраній батьківщині, що вони тут є вже господарями у своїй власній хаті, та що вони не бажають відгороджувати себе, а радше воліють не тільки кооперувати, але й навіть збагачувати наше спільне життя своїм розумом і працею [Гаврилюк, 1987, с. 118].

Сьогодні вже йдеться про створення цілісної системи україномовної освіти. Українська мова в державних школах, починаючи від передшкілля до 12-го класу (де є необхідна кількість учнів). 1945 р. запроваджений перший програмний курс української мови і літератури в Саскачеванському

університеті. Згодом у Манітобському (від 1981 р. при університеті діє Центр українських канадських студій), Альбертському (від 1976 р. – Канадський інститут українських студій, від 1988 р. – Центр досліджень історії України ім. П.Яцика), Торонтському, Монреальському та інших університетах Канади викладають українознавчі дисципліни. Структура зайнятості канадців українського походження наближається до структури зайнятості, характерної в цілому для Канади. Вони назначаються на високі посади в провінційному і федеральному уряді. 1990 р. на найвищу в Канаді державну посаду генерал-губернатора був призначений Роман Гнатишин – перший і єдиний з українців. Приймаючи присягу, виголосив промову англійською, французькою, також і мовою своїх предків – українською. Збереження національної мови, культури, загалом свого етнічного походження стало можливим лише завдяки наполегливій, важкій і повсякденній праці перших українців, а головне народжених уже у новій країні, представників другого, третього поколінь, які заклали релігійні, культурно-освітні, політичні основи, на яких продовжили свою діяльність наступні покоління і представники післявоєнної імміграції.

Д ж е р е л а

Білаш Б. Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби. – Мюнхен-Вінніпег : 1984.

Боднарчук І. До рідних причалів. Репортажі з обстеження шкіл в Канаді. – Торонто-Вінніпег : 1979.

Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891-1991). – Монреаль : 1991.

Войцєнко О. Літопис українського життя в Канаді. – Т.1., Т.2., Т.3., Т.6.

Гаврилюк Ф. Українці в канадському шкільництві // Прокоп Дмитро. Українці в Західній Канаді. – Едмонтон : 1987.

Гринда Л. Рідна Школа відзначила свій 70-річний ювілей // Новий шлях, 2003, 13 листопада.

Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді. – Київ : 1993.

Інститут ім. Петра Могили [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mohyla.ca/history_uk.php.

Інститут св. Івана в Едмонтоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stjohnsinstitute.com/>.

Колегія св. Андрея в Вінніпегу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.umanitoba.ca/colleges/st_andrews/.

Кравчук П. На канадській землі. – Львів : 1963.

Кравчук П. На новій землі. Сторінки з життя, боротьби і творчої праці канадських українців. – Торонто : 1958.

Кравчук П. Перші українські школи в Канаді // Всесвіт. – № 9. – 1989.

Левицька О. І знову звучить: «До побачення, Рідна школо!» // Новий шлях, 2011, 30 червня.

Макар Ю., Макар Е. З Україною в серці. – Чернівці : 2003.

Марунчак М. В зустрічі з українськими піонерами Альберти // Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу. – Вінніпег : 1964.

Марунчак М. Історія українців Канади. Т.2. Друге видання. – Вінніпег : 1991.

Марунчак М. Історія українців Канади. Т.1. Друге видання. – Вінніпег : 1991.

Перші українські піонери з університетськими дипломами // Пропам'ятна книга Українського народного дому з Вінніпегу.

Попіль А. До ранньої історії Інституту ім. А. Шептицького в Саскатуні // Західноканадський збірник. – Ч.2.

Прокоп Д. Українці в Західній Канаді. – Едмонтон : 1983.

Прокоп Д. Українці в Західній Канаді. – Едмонтон : 1987.

Прокоп Д. Українці в Західній Канаді. – Едмонтон–Вінніпег : 1987.

Рудницький Я. До сторіччя української мови в Манітобі (1874–1974) // Західноканадський збірник. Ч.2. – Едмонтон : 1975.

Руснак І. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX–XX століття). – Чернівці : 2000.

Саварин П. Українці в Альбертському університеті // Західноканадський збірник. Ч.4 – Едмонтон : 2000.

Самоїл Р. Інститут ім. М.Грушевського – Св. Івана // Західноканадський збірник. – № 4.

Стеткевич О. Українське шкільництво в Америці // Пропам'ятна книга. Видана з нагоди сорокалітнього ювілею Українського Народного Союзу. – Джерсі-Сіті : 1936.

Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді – їх розвиток і досягнення. – Мюнхен : 1968.

Тризуб, №№ 15, 20. – 1926.

Фігус-Ралько А. Українська Канада. – Київ–Вінніпег : 2001.

Хомчук М. Український внесок у шкільництво Альберти // Західноканадський збірник. Т. ХІУ. – Едмонтон : 1973.

Школа Св. Николая у Вінніпегу. Витяг із спогадів Сестри Атаназії // Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу. – Вінніпег : 1949.

Ювілейна книга. 25-ліття Інституту ім. Михайла Грушевського в Едмонтоні. – Вінніпег : 1943.

Ювілейна книга. 25-ліття Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні. – Вінніпег : 1945.

25-літній ювілей Колегії св. Андрея в Вінніпегу при Манітобському університеті. 1946-1971. – Вінніпег : 1971.

70-ліття Інституту ім. Петра Могили // Український голос, 1986, 11 серпня.

Ukrainian Orthodox Church of Canada. Українська Православна Церква в Канаді [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.uocc.ca/>.

O. Kovalchuk. Bilingual education as a factor in the preservation of Ukrainian identity in Canada and their integration in the society (late nineteenth – first half of the twentieth century).

The article studied the issue of preserving the national language, culture, ethnicity Ukrainian immigrants in Canada. Due to persistent and hard work of the first Ukrainian representatives and future generations has become possible to study their native language, study the history of Ukraine, to join the Ukrainian culture, which helped to preserve the Ukrainian identity in Canada.

Keywords: *bilingual education, identity, Ukrainian, discrimination, and education.*

УДК 316.347(477)

Г. О. Кісла

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЕТНОІНТЕГРАЦІЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СОЦІУМІ

Українська держава є поліетнічним соціумом і тому передбачається широкий діапазон презентації етнічної ідентичності. Вивчення етнічної ідентичності дуже важливо для розвитку прогресивного українського суспільства. Етнічна ідентичність часто визначається як суб'єктивний діагноз індивіда для етнічної групи. Головні ознаки етнічної ідентичності: місце проживання, мова, історичне минуле, особливість психології, автостереотипи, традиції етнічної культури. Етнічна ідентичність «працює» як чинник етнічної дистанції, і має такі форми презентації: ізоляціонізм, націоналізм, сепаратизм. Вивчення етнічної ідентичності, її специфіки, особливостей презентації має для України особливе практичне значення, тому що патерни етнічної поведінки мають латентну присутність в Україні.

Ключові слова: *етнічна ідентичність, автостереотипи, традиції, етнічна культура, ізоляціонізм, націоналізм, сепаратизм.*

Постановка проблеми. Україна вже два десятиліття є заручником суперечливих тенденцій етнополітичного розвитку: з одного боку існує тенденція побудови національної держави, де головним конструктом